
Hanna-Ilona Härmävaara & Niina Lilja

Kielenvälitys monikielisen rakennustyön arjessa

Tiivistelmä

Analysoimme tässä artikkelissa kielenvälitystä monikielisillä rakennustyömailla. Kielenvälitys eli epävirallinen kieleltä toiselle kääntäminen on monikielisessä rakennustyössä arkinen ilmiö. Analysoimme etnografisia työpäiväkirjoja sekä työtilanteiden videonauhoituksia aineistona käyttäen, millainen ilmiö kielenvälitys on ja miten se rakennustyössä tapahtuu. Analyysimme tuo esiin kielenvälityksen kompleksisuuden: kielenvälitys vaatii valmistelua ja hienovaraista osallistumiskehikon säätelyä. Se ei välttämättä motivoitu ainoastaan osallistujien kielitaidossa olevien epäsymmetrioiden takia, vaan sitä voivat motivoida myös työntekijöiden ammatilliset roolit sekä tilanteiset tekijät. Tutkimuksemme tekee näkyväksi rakennustyömailla tavallista mutta usein piiloon jäävää kielityötä.

Avainsanat: rakennustyö, monikielisyys, vuorovaikutus, multimodaalisuus, etnografia

Johdanto

Ulkomaisen työvoiman määrä suomalaisilla rakennustyömailla on kasvanut tasaisesti. Rakennusteollisuuden työvoimaselvityksen mukaan vuonna 2023 koko maassa kaikista rakennustyöntekijöistä viidesosa oli ulkomaalaisia. Monikielisyys onkin rakennustyömailla arkipäivää. Suomen, viron ja englannin lisäksi työmailla kuulee usein venäjää, puolaa, ukrainaa ja romaniaa. (Rakennusteollisuus 2023.) Vaikka rakennustyön monikielisyys on tunnettu ilmiö, tutkimustietoa monikielisyuden mukanaan tuomista haasteista ja sen vaikutuksista työn organisointiin on vasta vähän.

Tässä artikkelissa analysoimme käytänteitä, joiden avulla monikielisyuden haasteita ratkotaan rakennustyön arjessa. Keskitymme kielenvälitykseen eli tilanteisiin, joissa monikielinen henkilö fasilitoi vuorovaikutusta erikielisten toimijoiden välillä. Tällaista toimintaa on kuvattu aikaisemmassa tutkimuksessa monilla eri käsitteillä, esimerkiksi *epäviralliseksi kääntämiseksi*, *maallikkokääntämiseksi* ja *ad hoc -tulkkaukseksi* (ks. Pilke ym. 2015; Kolehmainen ym. 2015; Harjunpää 2017, 2021). Kielenvälittäjät voivat olla työryhmien johtajia, eli niin sanottuja ”nokkia”, tai muita työntekijöitä, joilla tiedetään olevan tarvittava kielitaito. Kielenvälitys on yksi tapa reagoida monikielisyuden haasteisiin, ja havaintojemme mukaan se on yleistä suomalaisilla monikielisillä rakennustyömailla (ks. myös Kraft 2020, Kahlin ym. 2022). Tavoitteenamme on tuoda näkyväksi rakennustyölle ominaista kielityötä sekä havainnollistaa, miksi kielenvälitystä tarvitaan ja miten se tapahtuu.

Artikkeli on osa rakennusalan kielikäytänteitä analysoivaa tutkimushankettamme (GLO-LO 2025), jota motivoivat kysymykset monikielisyudesta sekä kielen roolista fyysisen työn organisoinnissa. Etnografiaa ja multimodaalista keskusteluanalyysia hyödyntävä tutkimuksemme pohjaa aikaisempaan työelämän kielikäytänteitä tarkastelleeseen tutkimukseen, joka on niin Suomessa kuin kansainvälisestikin painottunut asiantuntija-aloihin (Lønsmann & Kraft 2018a). Manuaalista ja fyysistä eli niin sanottua suorittavaa työtä on usein pidetty kielen näkökulmasta vähemmän kiinnostavana. Tähän vaikuttaa todennäköisesti stereotyyppinen ajatus siitä, että suorittavassa työssä kielellä ei juuri ole merkitystä (ks. esim. McAll 2003). Stereotypia ei kuitenkaan vastaa todellisuutta, vaan rakennustyömailla kieltä tarvitaan esimerkiksi haastavien ohjeiden antamiseen sekä mutkikkaisiin neuvotteluihin siitä, miten ratkaista työssä eteen tulevat ongelmatilanteet (Härmävaara & Lilja 2023;

Holmes & Woodhams 2013). Monikielisyys tuo tähän omat haasteensa ja synnyttää myös uudenlaista kieleen liittyvää työtä, jota suorittavan työn aloilla ei välttämättä aina tunnisteta (ks. Gonçalves & Kelly-Holmes 2021).

Suorittavalla työllä viitataan usein fyysiseen ja konkreettiseen työhön, johon ei tarvita pitkää koulutusta (ks. esim. Saari ym. 2021). Käytämme tässä artikkelissa suorittavan työn käsitettä sen vakiintuneisuuden takia, vaikka rakennustyöstä puhuttaessa se tuntuukin rajoittavalta, sillä rakennuksilla tehdään paljon myös erikoistunutta osaamista ja monipuolista ongelmanratkaisu- ja lukutaitoa vaativaa työtä, kuten putki-, ilmanvaihto- ja sähköasennustöitä. Toisaalta rakennustyötä luonnehtii myös fyysisuus ja esimerkiksi työsuhteiden väliaikaisuus, mikä on suorittavalle työlle ominainen piirre.

Aloitamme artikkelimme taustoittamalla, mitä kielenkäytöstä ja kielikäytänteistä suorittavassa työssä tällä hetkellä tiedetään. Aineiston ja analyysimenetelmien esittelyn jälkeen tarkastelemme rakennustyön kielenvälitystilanteita. Kenttäpäiväkirjan analyysin avulla havainnollistamme, mihin kielenvälitystä rakennustyössä tarvitaan ja miten se tapahtuu. Tämän jälkeen analysoimme yksityiskohtaisesti yhtä videoaineistostamme poimittua kielenvälityssekvenssiä multimodaalisesta näkökulmasta. Analyysimme osoittaa, miten monitahoinen prosessi kielenvälitys on, ja tuo esiin rakennusalalla yleistä mutta usein näkymättömäksi jäävää kielityötä. Lopuksi pohdimme analyysimme perusteella, miten monikielisyiden haasteita rakennustyössä voisi ratkaista.

Kielen rooli suorittavassa työssä

Globaalin markkinatalouden rakenteet lisäävät monikielisyttä esimerkiksi työvoiman liikkumisen ja lyhytaikaisten työsopimusten lisääntyessä (ks. esim. Pennycook 2021; Hovens 2021, 2023). Tutkimuskiinnostus suorittavan työn kielikäytänteitä kohtaan onkin lisääntynyt viime vuosina juuri monikielisyteen liittyvien ilmiöiden motivoimana (ks. Gonçalves & Kelly-Holmes 2021). Monikielisiä käytänteitä ja paikallisen kielen oppimisen mahdollisuuksia on analysoitu esimerkiksi tehdastyössä (Goldstein 1996; Piller & Lising 2014), logistiikka-alalla varastoissa (Lønsmann & Kraft 2018b) ja rekkakuskien työssä (Dijkstra 2023), hotellien keittiöissä (Gonçalves 2020b), siivoustyössä (Strömmer 2017), kiinteistönhuollossa (Söderlundh & Keevallik

2023), kaivoksilla (Strömmer 2021), öljykentillä (McLaughlin 2021) sekä rakennustyössä (Kraft 2017, 2020; Theodoropoulou 2020; Kahlin ym. 2022; Härmävaara & Lilja 2023). Nämä tutkimukset osoittavat, että kieli ei ole suorittavassa työssä keskeinen asia eikä esimerkiksi paikallisen kielen osaaminen aina ole työn tekemisessä tarpeen. Joissakin töissä, kuten tehdas- ja siivoustyössä, mahdollisuuksia kielenkäyttöön ei ole tai on vain vähän joko työn kiivastahtisuuden vuoksi tai siksi, että työtä tehdään yksin (ks. Piller & Lising 2014; Strömmer 2017). Joskus vuorovaikutusta erikielisten työntekijöiden välillä kuitenkin tarvitaan, ja tutkimuksissa on tehty havaintoja luovista monikielisistä vuorovaikutuskäytänteistä. Yhteisen kielen puutteesta aiheutuvia vuorovaikutuksen haasteita voidaan selvittää esimerkiksi elehtimällä, piirtämällä, käyttämällä käännossovelluksia tai luottamalla yhteiseen tietoon työprosessin etenemisestä sekä siinä tarvittavien työvälineiden ja esineiden kantamista merkityksistä (ks. esim. Gonçalves 2020b; Dijkstra 2023). Myös kielenvälitys on suorittavan työn työpaikoilla yleistä (Kraft 2020; Kahlin ym. 2021; Söderlundh & Keevallik 2023).

Suuri osa suorittavan työn kielikäytänteitä tarkastelleesta tutkimuksesta sijoittuu kriittisen sosiolingvistiikan viitekehykseen (Gonçalves 2020a, Gonçalves & Kelly-Holmes 2021). Tämä tutkimus on tehnyt näkyväksi työyhteisöjen epävirallisia kielipolitiikkoja. Esimerkiksi Theodoropoulou (2020) on tutkinut monikielisiä rakennustyömaita Qatarissa, jossa on paljon vierastyöläisiä erityisesti Intiasta. Hänen analyysinsä osoittaa, että vaikka työmaan kielipolitiikka ohjaavissa dokumentissa englantia ja arabia mainitaan työtilanteiden oletuskieliksi, työn arjessa esiin tulevat käytännön kielipolitiikat ovat huomattavasti mutkikkaampia ja rakentuvat tilanteisesti. Kraft (2017, 2020) on analysoinut mekanismeja, joilla norjalaisilla rakennustyömailla ylläpidetään hierarkiaa vakituisten työntekijöiden ja väliaikaisten vierastyöläisten välillä. Väliaikaisia vierastyöntekijöitä ei virallisesti vaadita eikä kannusteta oppimaan norjaa, mutta jos he investoivat kielen oppimiseen, he voivat saada enemmän sosiaalista pääomaa työssä.

Kielenvälittäjät ovat monilla rakennustyömailla työn organisoinnin näkökulmasta välttämättömiä. Kraftin (2020) tutkimus kuitenkin osoittaa, että vaikka kielenvälitys sujuvoittaa työtä, samaan aikaan se myös mahdollistaa puolalaisten vierastyöläisten käytön tilanteessa, jossa heidän työehtonsa ovat heikommat kuin vakituisten norjalaisten ja muiden pohjoismaalaisten työntekijöiden. Näin ollen kielenvälitys osaltaan ylläpitää epätasa-arvoa eri työntekijäryhmien välillä. Samanlaiseen havaintoon

ovat päätyneet Gonçalves ja Schluter (2017), jotka analysoivat brasilialais-yhdysvaltalaisen siivousyrityksen epävirallista kielipolitiikkaa ja havainnoivat, miten yrityksen johtaja toimii itse kielenvälittäjänä. Kaikki asiakkaiden kommunikointi siivoustyöntekijöille kulkee hänen kauttaan, ja näin hänellä säilyy valta-asema suhteessa työntekijöihin. (Ks. myös Söderlundh & Keevallik 2023.)

Kaikkiaan kriittisen sosiolingvistiikan viitekehyksessä tehty tutkimus on tehnyt näkyväksi kielellisiä käytänteitä työyhteisöjen hierarkioiden rakentamisessa ja ylläpitämisessä. Yleensä tällaiset käytänteet eivät ole ilmiselviä kielenkäyttäjille ja työntekijöille itselleen, ja siksi niiden analysointi ja näkyväksi tekeminen on tärkeää. Työntekijät eivät aina tunnista myöskään oman kielitaitonsa merkitystä. Tämän osoittaa esimerkiksi McLaughlinin (2021) tutkimus, joka käsittelee kielten roolia osana kanadalaisilla öljykentillä tehtävää työtä. McLaughlin (2021) argumentoi, että suorittavan työn tekijät eivät tunnista kielitaitoaan, koska heiltä puuttuu usein muodollinen kielikoulutus. Heidän kielitaitonsa ei välttämättä vastaa sitä kielitaitoa, jota opetetaan luokkahuoneissa tai joka olisi arvioitavissa virallisilla kielitesteillä, vaan se on taitoa, joka on tarpeen työtehtävissä.

Myös kysymys paikallisen kielen oppimisesta sekä siitä, miten kielen oppimista työpaikoilla mahdollisesti tuetaan, on kiinnostanut tutkijoita. Paikallisen kielen oppiminen on tekijä, joka on yhteydessä erityisesti maahanmuuttaja-aikuisten työllistymiseen (ks. esim. Lønsmann & Kraft 2018a, Lilja ym. 2022). Usein paikallisen kielen oppiminen on välttämätöntä, jotta voisi edetä uralla esimerkiksi työnjohtotehtäviin (ks. esim. Kraft 2020, McLaughlin 2021). Aiempi tutkimus on osoittanut, että suorittavassa työssä opitaan työtehtävien hoitamisen kannalta olennaista kieltä. Yleinen havainto esimerkiksi rakennustyömailta on, että työvälineiden ja -materiaalien nimet osataan paikallisella kielellä, vaikka muu työhön liittyvä puhe käytäisiinkin jollain muulla kielellä tai useilla kielillä (ks. esim. Kahlin ym. 2022, Theodoropoulou 2020). Nämä havainnot ovat johtaneet tutkijoita puhumaan suorittavan työn tilanteissa tarvittavasta kielestä *tilallisena repertuaarina* (*spatial repertoire*, Pennycook & Otsuji 2015, ks. myös Pennycook 2021). Tällainen kielirepertuaari ei rajoitu yhteen nimettyyn kieleen vaan on niiden vuorovaikutusresurssien kokoelma, joita työtilanteessa käytetään yhteisen ymmärryksen saavuttamiseen. Esimerkiksi hotellin keittiössä tällainen repertuaari voi koostua eri kielten resursseista, keittiötilasta ja kokkauksessa käytetyistä työvälineistä sekä työntekijöiden jaetusta resepteistä ja työvaiheista koskevasta tiedosta (ks. Gonçalves 2020b).

Aineisto ja menetelmät

Tutkimuksemme pohjaa etnometodologiseen tutkimusperinteeseen. Etnometologia tarkoittaa arjen metodien tutkimista, ja sen tavoitteena on tunnistaa ja tehdä näkyväksi niitä systemaattisia tapoja, joilla ihmiset sosiaalisesti toimivat mutta joista he eivät välttämättä ole tietoisia. (Ks. Heritage 1984.) Etnometodologinen lähestymistapa näkyy tutkimuksessamme tavoitteena analysoida vuorovaikutusta ja kielikäytänteitä työntekijöiden omista orientaatioista käsin. Kiinnostuksemme on siinä, millaisia kielellisiä, kehollisia ja muita, esimerkiksi teknologisia, resursseja rakennustyöntekijät ja työnjohtajat käyttävät työarkensa monikielisissä vuorovaikutustilanteissa. Tarkastelemme kieltä toimintana, joka on perustaltaan multimo- daalista: verbaalinen kieli yhdessä kehollisen ja visuaalisesti havaittavissa olevan toiminnan kanssa muodostavat kokonaisuuden, jolla merkityksiä luodaan ja välitetään vuorovaikutustilanteissa (Mondada 2019).

Olemme keränneet aineistomme rakennustyömailta videoetnografisesti (ks. esim. Mondada 2012). Olemme havainnoineet työtilanteita kuudella erikokoisella työmaalla ja kirjoittaneet muistiinpanoja ja työpäiväkirjaa jokaisen havainnointipäivän päätteeksi, yhteensä noin sadan havainnointipäivän ajalta. Havainnoinnin osana olemme keskustelleet työntekijöiden ja työnjohtajien kanssa, valokuvanneet rakennustyö- maita ja niillä näkyviä tekstejä sekä videonauhoittaneet työtilanteita yhteensä noin 250 tuntia. Olemme tehneet etnografista tutkimusta tutkimusryhmässämme tiiminä siten, että kaikki tutkijat eivät ole olleet läsnä kaikilla työmailla, vaan jokainen on ollut vastuussa tietystä aineiston osasta (ks. GLO-LO 2025). Tämä on mahdollistanut paitsi ison aineiston keräämisen myös havainnoista keskustelun. Vaikka emme ole erikseen haastatelleet työntekijöitä ja työnjohtajia kielikysymyksistä, havainnointi- jaksojen aikana käymiämme keskusteluja voi pitää etnografisina haastatteluina. Tällainen aineistonkeruumenetelmä on perusteltu, sillä työmailla ollessamme olemme jatkuvasti pystyneet kysymään työntekijöiltä selityksiä havaintoihin, jotka ovat yllättäneet meidät, sekä selvennyksiä työprosesseihin, joita emme ole tunteneet tai ymmärtäneet. Ylipäätään pitkä etnografinen työ auttaa havaitsemaan ja ymmär- tämään käytänteitä, jotka voisivat muuten jäädä piiloon (ks. Heller 2008).

Tässä artikkelissa hyödynnämme pääosin aineistoa, joka on kerätty seuraamalla kolmea työnjohtajaa kahdella kerrostalotyömaalla pääkaupunkiseudulla. Olemme seuranneet näiden työnjohtajien työtä yhteensä kymmenen päivän ajan. Heidän

työhönsä kuuluvat työmaakerrokset muutaman kerran päivän aikana. Näiden kierrosten aikana he havainnoivat työn etenemistä ja keskustelevat työntekijöiden kanssa työssä mahdollisesti eteen tulleista ongelmista. Kaikki työnjohtajat käyttivät työssään säännöllisesti suomea ja englantia ja yksi näiden lisäksi myös viroa ja venäjää.

Ennen aineistonkeruun aloittamista haimme tutkimukselle eettisen ennakoarvioinnin Tampereen alueen ihmistieteiden eettiseltä toimikunnalta. Lisäksi suoritimme työturvallisuuskoulutuksen, jotta ylipäättään saatoimme mennä työmaalle. Suostumukset tutkimukseen haimme ensin työmaiden johdolta ja sitten erikseen kaikilta niiltä työntekijöiltä, joiden työtä keskityimme havainnoimaan tai videonauhoittamaan. Työmailla suoritimme myös työmaakohtaiset työturvallisuusperhdytykset.

Olemme analysoineet muistiinpanoja teemoittelemalla niitä sisällön mukaan (Tuomi & Sarajärvi 2018). Tässä artikkelissa nostamme muistiinpanoistamme esiin nimenomaan kielenvälitykseen liittyviä otteita ja pohdimme niitä suhteessa aikaisemmassa tutkimuksessa esitettyihin havaintoihin. Videoaineistoa analysoimme multimodaalisen keskustelunanalyysin menetelmin: erittelemme monikielisten tilanteiden etenemistä yksityiskohtaisesti ja kiinnitämme huomiota paitsi kieleen myös osallistujien keholliseen toimintaan, heidän käyttämiinsä materiaaleihin, työkaluihin ja työn fyysiseen ympäristöön (Mondada 2018, 2019). Olemme litteroineet aineistomme multimodaalisen keskustelunanalyysin konventioita käyttäen. Osallistujien puheen lisäksi litteraatteihin on merkitty tilanteen kannalta olennainen osallistujien kehollinen toiminta. Kehollisen toiminnan alkukohta on merkitty erikoismerkeillä suhteessa puheriviin. Samoin kuvien sijainti suhteessa puheeseen on merkitty #-merkillä puherivillä siihen kohtaan, mihin kuvankaappauksen hetki sijoittuu. Litteraatiomerkit löytyvät liitteestä 1.

Kielenvälitys tarpeen ohjeiden välittämisessä ja ongelmien ratkomisessa

Kenttätyömme aikana perehdyimme rakennustyöhön monikielisyyden näkökulmasta. HavaitSIMME, että vaikka rakennustyömailla kuulee useita eri kieliä, yleensä yhden kielen puhujat työskentelevät omassa ryhmässään ja omalla kielellään eivätkä eri-

kieliset työryhmät välttämättä kommunikoi keskenään työtehtäviä tehdessään. Tämä on yhteydessä työn organisointiin: yleensä tietty alihankkijaryhmä, esimerkiksi Romaniasta, palkataan tekemään tietty työ, jonka he hoitavat omassa, juuri tähän työhön erikoistuneessa ryhmässään. Alihankintasopimukseen kuuluu usein työnjohto, eli ryhmällä on oma työnjohtaja, joka kommunikoi työn tilanteen yrityksen kanssa ja välittää työtehtäviin liittyvän tiedon ja ohjeet työntekijöilleen. Heillä on siis sopimukseen liittyvä vastuu hoitaa vuorovaikutus.

Alihankintafirmojen työntekijät saattavat olla Suomessa tilapäisesti työskenteleviä, mutta osa ulkomaalaistaustaisista työntekijöistä asuu Suomessa pysyvästi. Erityisesti vuokratyöyritysten kautta työmaille tulee ulkomaalaistaustaisia työntekijöitä, jotka työskentelevät osana suomenkielistä työryhmää tai muuten suoraan suomalaisten firmojen työnjohdon alaisuudessa (ks. Rakennusteollisuus 2023). Työtehtävät jossain määrin jakautuvat myös kielen mukaan: on tehtäviä, joissa paikallisen kielen taitoa ei välttämättä juurikaan tarvita, kuten tasoitus- ja maalaus-työt, ja toisaalta tehtäviä, joissa on ymmärrettävä monimutkaisia piirustuksia ja kielellisiä ohjeita, kuten sähkö- ja putkiasennuksiin liittyvät työt.

Seuraava työpäiväkirjastamme poimittu ote havainnollistaa rakennustyömaan kielitilanteen yleispiirteitä. Ote on tilanteesta, jossa tutkija on ollut kiertämässä työmaata työnjohtajan, Harrin, kanssa. He ovat pysähtyneet keskustelemaan yhden alihankintayrityksen työnjohtajan kanssa. Työnjohtaja on virolainen.

Virolainen kertoo muuntaustaisten kanssa työskentelemisestä – hän on itse alihankintafirman työnjohtaja. Hän kertoo kosvolaisista seinätyöntekijöistä, jotka olivat löytyneet Raksaringin kautta. Virolainen sanoo itse opetelleensa sanomaan albaniaksi ”huomenta” ja ”hyvää päivää”, mikä nauratti kosvolaisia. Mutta kosvolaisten kanssa ei muuten juuri ollut yhteistä kieltä. Jos heille halusi antaa ohjeita, kosvolaisten piti soittaa pomolleen ja laittaa kaiutin päälle. Virolainen kertoi asiansa hänelle suomeksi ja pomo tulkkasi albaniaksi. Hän sanoi, että siten oli välillä hankalaa saada viesti menemään perille. – – Harri kommentoi soittelua sanomalla tällä hetkellä uzbekki-maalarin sanovan ”call master” joka kertaa, kun tulee jotakin. Ei kuulemma osaa sanoa englanniksi muuta.
(13.6.2022. Pääkaupunkiseutu, iso kerrostalorakennustyömaa)

Tässä työpäiväkirjaotteessa havainnollistuu, mitä yhteisen kielen puute tarkoittaa. Jos työntekijöille täytyy antaa ohjeita tilanteessa, jossa ei ole yhteistä kieltä, tilanne ratkaistaan kääntämällä. Alihankkijaryhmien työnjohtajien pitää käytännössä osata joko suomea tai englantia, ja he toimivat vuorovaikutuksen solmukohtina. Aina työryhmän johtaja ei kuitenkaan ole työmaalla läsnä, sillä hän saattaa johtaa useilla eri työmailla olevia ryhmiä. Siinä tapauksessa hänelle soitetaan ja kielenvälitys tapahtuu puhelimen kautta. Huomion työpäiväkirjaotteessa kiinnittää myös se, että virolainen henkilö sanoo antavansa ohjeet suomeksi – eli toisella kielellään – koso-volaisten työnjohtajalle, jolle suomi todennäköisesti on myös vieras kieli. Tavallista onkin, että tämän tyyppisissä kielenvälitystilanteissa ainakin joku toimijoista toimii kielellä, joka ei ole hänen vahvin kielensä. Ei siis ole yllättävää, että välillä on ”hankalaa saada viesti menemään perille”.

Havaintojemme mukaan puhelin on olennainen viestien välittämisessä, ja seuraamamme työnjohtajat puhuivat kaikki usein puhelimesta. Erityisesti suurilla työmailla puhelin on välttämätön, koska laajoilla työmaa-alueilla yksittäisten työntekijöiden olinpaikkaa ei aina ole mahdollista tietää, ja toisaalta aikaa kuluisi helposti liikaa, jos jokaisen työntekijän luokse kävelisi. Yhteisen kielen puute tai vähäinen kielitaito tuo kuitenkin haasteita puhelimen käyttöön. Seuraava ote keskustelusta suomalaisen vuokratyöfirman johtajan kanssa havainnollistaa tätä:

Pomo kertoo irakilaistaustaisista, että puhe heidän kanssaan toimii kasvotusten, muttei puhelimesta. Energiaa menee siihen, että joutuu ”taluttamaan paikalle ja puhumaan hitaasti”. Puhelin on työssä tärkeä, koska isolla työmaalla ihmiset hukkuvat helposti.

(18.10.2022. Pääkaupunkiseutu, iso kerrostalorakennustyömaa)

Ote havainnollistaa tilannetta, jollaisia olemme rakennustyötä havainnoidesamme nähneet usein. Jos työntekijä ei ymmärrä hänelle annettua ohjetta, työnjohtaja tai ryhmän johtaja voi viedä hänet siihen nimenomaiseen kohtaan, jossa työ on tehtävä, ja osoitella työssä tarvittavia välineitä. Paikan, eleiden ja puheen yhteispelissä ymmärtäminen tapahtuu helpommin kuin puhelimesta, jossa merkitysten välittäminen on äänen ja puheen varassa. Puhelimen aiheuttamia haasteita ratkotaan myös lähettämällä ohjeita puhelimen viestisovelluksella kirjallisesti ja kuvien kera (ks. Härmävaara & Lilja 2023). Muutoin rakennustyössä nimenomaan työn eri vai-

heiden tunteminen, materiaalit, työvälineet ja ylipäättään työn fyysisen ympäristö tukevat paljon yhteisymmärrystä (ks. myös Lilja & Tapaninen 2019). Tätä havainnollistaa myös seuraava ote.

Harri sanoo, että aina ei tarvitse kommunikoida muuten kuin teipein. Maalarin ”ei tartte osata kieltä”, jos maalausohjeet on merkattu teipein. Välillä taas ”ei millään kielellä meinaa onnistua”. Joskus työntekijät sanovat ”joo joo”, vaikkeivät ymmärrä. Jos ymmärrystä ei synny, Harri soittaa heidän työnjohtajalleen.
(13.6.2022. Pääkaupunkiseutu, iso kerrostalotyömaa)

Otteesta näkyy, että ohjeet voidaan antaa myös liimaamalla teippejä tai tekemällä merkintöjä esimerkiksi suoraan niihin seiniin, jotka on maalattava (ks. myös Schümchen & Lilja 2024). Aina ymmärrystä ei kuitenkaan synny, ja silloin ryhmien johtajat ovat vastuussa viestin välittämisestä. Yhteisen ymmärryksen puute saattaa vaikeuttaa yhteistyötä paitsi työnjohdon ja työntekijöiden välillä myös samassa tilassa työskentelevien, erikielisten työntekijöiden kesken, kuten seuraavassa otteessa kuvataan.

Juttelen lyhyesti virolaisen kanssa, joka sanoo, että yhteistyö toimii, jos ei-virolaiset työntekijät osaavat suomea tai englantia. Jos yhteistä kieltä ei ole, hän sanoo soittavansa työnjohtajille, joiden on hänen mukaansa ratkaistava ongelma. Hän sanoo, että yhteisen kielen puute vaikuttaa työhön. On vaikeaa ja tylsää, jos samassa tilassa työskentelevät eivät kommunikoi keskenään. Hän sanoo, että siinä olisi parannettavaa.
(13.6.2022. Pääkaupunkiseutu, iso kerrostalotyömaa)

Kuten edellä esitetyistä päiväkirjaotteista käy ilmi, kielenvälitystä tarvitaan rakennustyömailla ennen kaikkea silloin, kun pitää ohjeistaa työntekijöitä, joiden kanssa yhteiset kielelliset resurssit ovat rajatut. Tällaisissa tilanteissa asia hoidetaan tyypillisesti ryhmien johtajien kesken, ja viesti välittyy kieleltä toiselle samalla, kun se välittyy esimerkiksi koko työmaan työnjohtajalta alihankintafirman työjohtajan kautta ryhmän työntekijöille. Vuorovaikutus työnjohtajien välillä hoituu usein puhelimitse, ja myös työntekijät soittavat työnjohtajilleen, jos heidän pitää kordinoida toimintaa samassa tilassa olevien ryhmien kesken.

Työryhmien johtajat kielenvälittäjinä

Työnjohtajan lisäksi vuorovaikutuksesta paikallisen työnjohdon kanssa saattaa vastata työryhmän johtohenkilö eli niin kutsuttu ”nokka”, ”nokkamies”, ”kärki” tai ”kymppi”, joka työnteon ohella koordinoi ryhmänsä toimintaa. Nokaksi pääsy edellyttää tyypillisesti sekä työhön liittyvää tietotaitoa että kielitaitoa, kuten seuraavassa otteessa kuvataan.

Heikki myös selittää käsitteen nokkamies / kärki / kymppi. Hän sanoo, että tyypillisesti nokka osaa hyvin sekä paikallista että ryhmän kieltä, muttei aina. Nokkamies voi olla kirjattu sopimukseen tai hänet voidaan valita työmaalla. (2.5.2022. Pääkaupunkiseutu, kerrostalotyömaa)

Alihankkijaryhmien kanssa tehtävissä sopimuksissa voidaan siis määritellä, kuka työryhmän johtaja on, ja häneltä voidaan vaatia paikallisen kielen eli suomen osaamista. Toisaalta ryhmän johtajaksi voi valikoitua kielitaitoinen henkilö ilman, että asiaa on kirjattu sopimukseen. Nokan tärkeä tehtävä onkin taito toimia välittäjänä työmaan johdon ja oman ryhmän työntekijöiden välillä.

Työnjohtajilla ja työryhmien johtajilla on tärkeä rooli vuorovaikutuksen solmu-kohtina: viestejä välitetään heidän kauttaan. Toisaalta se, että kaikki viestit kulkevat johtajien kautta, antaa heille myös paljon tietoa ja sitä myöten valtaa. Seuraava ote havainnollistaa, että jossain määrin tällainen tilanne voi olla myös harkittu: on suorastaan ohje, että alihankkijaryhmien työntekijät eivät suoraan kommunikoi pääurakoitsijan työmaajohdon kanssa.

Hän [virolaisen alihankintafirman omistaja] kertoo firmansa työllistäneen ennen virolaisia, mutta nykyisin työllistävät muualta tulevia, sillä virolaiset ovat liian kalliita ja he ”valittavat”. Moldovalaisilla on kuulemma motivaatio kohdillaan, ja kaikki moldovalaiset on hankittu yhden moldovalaisen kautta. Ryhmässä on myös bulgarialaisia sekä virolainen nokkamies, joka puhuu viroa, suomea ja venäjää. Nokka puhuu pääurakoitsijan kanssa suomea ja moldovalaisten kanssa venäjää. Moldovalainen jakaa ohjeet edelleen muille moldovalaisille. Hän korostaa, että työntekijät eivät saa puhua pääurakoitsijan työnjohdolle suoraan, vaan ”kaiken pitää mennä komentoketjun mukaan”.

(27.9.22. Pääkaupunkiseutu, iso kerrostalotyömaa).

Aikaisemmassa tutkimuksessa onkin nostettu esiin, miten kielenvälittäjät toimivat epävirallisina portinvartijoina: heillä on mahdollisuus valita, mitä informaatiota he välittävät ja mitä jättävät välittämättä (ks. Gonçalves & Schluter 2017, Söderlundh & Keevallik 2023). Erityisesti jos kielenvälittäjä on työryhmän johtaja, niin kuin havaintojemme mukaan usein on, kielenvälitys voi auttaa ylläpitämään työntekijöiden välistä hierarkiaa. Toisaalta edellisessä otteessa mainittu ”komentoketju” ja viestin välittäminen yhden keskeisen henkilön kautta voi olla esimerkiksi työturvallisuuden ja työn tehokkaan etenemisen kannalta myös positiivinen asia. Kun viesti kulkee aina yhden ja saman henkilön kautta, kaikki työntekijät saavat samat ohjeet ja neuvot eikä niiden suhteen synny epäselvyyttä. Viestintä voi myös olla tehokkaampaa, kun tiedetään selvästi, keneltä neuvot tulevat.

Aineistossamme on useita mainintoja siitä, että nimenomaan virolaiset työntekijät toimivat kielenvälittäjinä ja kielenvälitystä vaativissa nokka- ja työnjohtotehtävissä. Suomalaisten rakennustyömaiden omalaatuinen piirre ovatkin vironkieliset työntekijät, jotka ovat ulkomaistaustaisten rakennustyöntekijöiden suurin ryhmä (Rakennusteollisuus 2003) ja jotka ovat kielenkäytön ja monikielisyyden näkökulmasta erityisen kiinnostavia. Vironkieliset pystyvät jossain määrin kommunikoimaan suomenkielisten kanssa omalla kielellään tai suomen ja viron resursseja yhdistämällä (ks. Härmävaara 2022). Lisäksi he toimivat kielenvälittäjiä etenkin, jos he osaavat suomen ja viron lisäksi myös venäjää ja englantia. Venäjä toimii yhteisenä kielenä usein itäeurooppalaisten työntekijöiden kanssa, kuten seuraavasta otteesta näkyy.

Virolainen kertoo tulleen Suomeen saadakseen vaihtelua elämään. (...) Hän kertoo osaavansa venäjää ja tekevänsä rakennuksilla paljon tulkkaushommia, esimerkiksi kun Puolasta tulee lastia. Hän sanoo tulkkaamisen olevan kivaa.

(13.6.22. Pääkaupunkiseutu, iso kerrostalotyömaa)

Virolainen työntekijä siis kertoo tekevänsä kielenvälitystä tilanteissa, joissa se on tarpeen. Kielenvälittäjän rooliin voikin päätyä myös yksinkertaisesti siksi, että tilanne sitä vaatii ja henkilöllä on tarvittava kielitaito. Myös Kraft (2020) raportoii havainnostaan, jonka mukaan kielenvälittäjiä ei yleensä kutsuta millään tittelillä vaan heitä voidaan vain nimittää henkilöiksi, jotka osaavat kommunikoida tai puhua tiettyä kieltä.

Kielenvälittäjän tehtävään voi siis päätyä analyysimme mukaan kahta tietä: osana

rakennustyön hierarkiasta määräytyvää työtehtävää tai satunnaisemmin työntekijän kielitaidon ja tilanteisen tarpeen mukaan. Suomen tai englannin taito on usein vaatimuksena muunkielisen työryhmän nokkana toimimiselle, ja nokka saatetaan myös valita työmaalla nimenomaan kielitaidon perusteella. Vaikka kielenvälitystehtävästä voi nauttia (ks. edellinen ote), se on silti ylimääräinen työ, joka vaatii kielellistä osaamista rakennustyöhön liittyvän osaamisen lisäksi. Kielenvälityksen eri tehtäviä työyhteisöissä ja erityisesti rakennustyössä tulisikin tutkia tästä näkökulmasta vielä lisää.

Kielenvälitys on vuorovaikutuksellisesti kompleksinen ilmiö

Esitämme seuraavaksi kielenvälitystä havainnollistavan esimerkkikatkelman. Esimerkki on peräisin isolta kerrostalotyömaalta ja kuvattu työnjohtaja Laurin normaalin työmaakerroksen aikana. Kokonaisuutena esimerkki havainnollistaa, miten kielenvälitystilanne rakentuu ja miten toimijuus tilanteessa jakautuu eri osallistujien välille (ks. myös Harjunpää 2017). Ennen esimerkkikatkelmaa maalaustyötä tekevän alihankkijayrityksen nokka, Tanja, on soittanut Laurille ja kertonut maalaustyön teon yhteydessä ilmenneestä ongelmasta. Kerroksen osana Lauri menee maalareiden luo selvittämään ongelmaa. Maalaustyötä tekevän ryhmän yhteinen kieli on venäjä. Työnjohtaja Lauri ei puhu venäjää, mutta Tanja puhuu venäjän lisäksi suomea ja viroa ja toimii kielenvälittäjänä. Tanjan ja Laurin lisäksi tilanteeseen osallistuu Maksim, jonka viestiä Tanja välittää Laurille.

Esimerkkikatkelma on melko pitkä ja kompleksinen ja esitämme sen tässä osissa. Esimerkki alkaa hetkestä, jona Lauri saapuu tilaan, jota ryhmä on maalaamassa. Hän kutsuu Tanjaa nimeltä ja kävelee tämän luo. Kun Tanja huomaa Laurin (rivi 3 seuraavassa näytteessä), hän keskeyttää työnsä, laittaa maalausrullan kädestään lattialle, ottaa pois kasvoja suojaavan maskin ja lähtee kävelemään kohti Lauria ja tämän ohi. Kävellessään Tanja ensin kutsuu muita työntekijöitä sanomalla ”pojat” (r. 6), äännähtää ja huitaisee vasemmalla kädellään eteenpäin (r. 8). Tilan toisessa päässä työskentelevä Maksim käsittelee tätä kutsuna, sillä hän lähtee kävelemään kohti Tanjaa ja Lauria (r. 9–10). Samalla Tanja kehystää tulevan toiminnan sanomalla ”hän- he näyttävät” osoittaen vasemmalla puolellaan olevaa seinää (ks. kuva 1, r. 9). Osoittava ele tekee seinästä yhteisen huomion kohteen. Kuvassa 1 näkyy, miten vuorovaikutustilanteen osapuolet ovat tässä vaiheessa kehollisesti asemointuneet suhteessa toisiinsa ja huomion kohteena olevaan seinään.

Kuva 1

LAU = Lauri

* Laurin kehollinen toiminta

TAN = Tanja

+ Tanjan kehollinen toiminta

MAX = Maksim

^Maksimien kehollinen toiminta

RES = Tutkija

>> Lauri kävelee tilaan, jossa maalarit työskentelevät. Tutkija seuraa häntä kameran kanssa->

01 LAU Tanja

02 (~4.0)

03 TAN +(-)
+kääntää katseen Lauriin->

04 RES oho

05 +(~4.0)
tan +laskee maalausrullan kädestään maahan, ottaa kasvosuojan pois,
kääntää katseensa vasemmalle ja lähtee liikkumaan kohti
työtilan toista päätyä, Laurin ohi->

06 TAN (--) pojat

07 +*(~3.0)
tan +jatkaa kävelyä vasemmalle, Laurin ohi->
lau *kääntyy ja lähtee kävelemään Tanjan kanssa samaan suuntaan->

08 TAN +(oh-) (.) +
->+huitaisee eteensä vasemmalla kädellä+

09 TAN +hän- he näyttävät*
->+katse kohti Maksimia ->

lau *pysähtyy

```

10 LAU  *^#aha (.) no?
        *seuraa katsellaan Maksimin liikkumista->
max     ^kävelee vatupassi kädessään huoneen toisesta päästä
        kohti Tanjaa ja osoituksen kohteena olevaa seinää->
kuv     #kuva1
    
```

Kaikki tämä tilanteen alussa oleva toiminta osoittaa, että osallistujat tietävät, mitä tilanteessa on tapahtumassa. Tilanne ei siis ala ongelman kertaamisesta eikä Lauri viittaa sanallisesti aiemmin käytyyn puhelinkeskusteluun, vaan hänen saapumisensa työtilaan riittää Tanjalle ja Maksimille merkiksi siitä, että aiemmin puheena ollutta ongelmaa ryhdytään nyt selvittämään. Ongelman selvittämiseen orientoidutaan ensisijaisesti näyttämällä, mikä näkyy niin Tanjan osoittavassa eleessä ja toimintaa kehystävässä lausumassa (r. 9) kuin siinä, miten osallistujat sijoittuvat tilaan eli heidän kehollisessa osallistumiskehikossään.

Seuraavaksi Tanja kääntää katseensa kohti Lauria ja verbalisoi ongelman: osoituksen kohteena oleva seinä on vinossa (r. 11, kuva 2). Lauria kohden suunnatun katseen avulla hän voi varmistua siitä, että Laurin huomio on kohdistunut seinän oikeaan alueeseen. Samalla hän myös sanoittaa Maksimin tulevaa toimintaa: Maksimin on tarkoitus näyttää, miten seinä on vinossa.

Kuva 2


```

11 TAN  +tässä:# (.) ^seinä on vinos+sa?
        +katse kohti Lauria           +katse seinään->
max     ^asettelee laudan seinää vasten ja
        pitää paikoillaan->
kuv     #kuva2

12     (~2.0)
    
```

Kuva 3

13 TAN +kato *täs#sä
 +osoittaa Maksimin oikealle puolelle, vilkaisee Lauriin,
 ja lähtee liikkumaan osoituksen suuntaan->
 lau *lähtee liikkumaan Tanjan osoituksen suuntaa ->
 kuv #kuva3

Kuva 4

14 (2.0)+ (1.0)* #(4.0)* (1.0) *
 tan +osoitus päättyy, ottaa askeleen taaksepäin->
 lau *pysähtyy seinän viereen ja ottaa kännykän käteen
 ottaa kuvan
 kuv #kuva4

15 LAU *joo?=
 *katse Tanjaan

Maksim asettelee kädessään olevan laudan seinää vasten (r. 11). Tanja ohjaa Laurin huomiota edelleen: hän sanoo ”kato tässä” osoittaen samalla Maksimin oikealle puolelle ja lähtien liikkumaan osoittamaansa suuntaan (kuva 3).

Lauri ottaa Tanjan ja Maksimin näyttämästä alueesta kuvan kännykällään (kuva 4, r. 14). Näin hän siis dokumentoi ongelman visuaalisesti. Kuvan ottaminen osoittaa, että Laurin täytyy todennäköisesti vielä kertoa ongelmasta eteenpäin. Visuaalisen dokumentoinnin avulla ongelma on helppo selittää myös niille, joiden vastuulla ongelman korjaaminen on. Lisäksi kuvan ottaminen osoittaa, että käsillä oleva ongelma hahmottuu visuaaliseksi: seinän vinous on todennäköisesti helppo hahmottaa, kun näkee sen suhteessa suoraan lautaan, jota Maksim pitää seinää vasten.

Kuvan ottamisen jälkeen Lauri osoittaa rekisteröineensä ongelman (r. 15). Samalla hän kääntää katseensa Tanjaan (r. 15). Seuraavassa vuorossa Tanja jatkaakin kertomalla, että samanlainen ongelma on myös ”kasissa”. Tätä Tanjan vuoroa seuraa korjausjakso, jonka aikana osallistujat hakevat yhteistä ymmärrystä siitä, missä ongelma tarkalleen ottaen on (r. 17–32).

16 TAN =ja sama ^on +kasissa
+osoittaa kohti huoneen lattiaa vasemmalla kädellä->
 max *^siirtää lautaa pois seinältä->*

17 LAU **täältä #alhaalta **
**osoittaa seinän alaosaa*kääntää katseen Tanjaan ja*
lopettaa osoittamisen->
 kuv *#kuva5*

18 MAX *^(-[---])*
^kyykistyy kohti seinän alaosaa lauta käsissään->

Kuva 6

- 19 TAN [**kas- #*
**osoittaa alas maahan vasemmalla kädellä->*
kuv #kuva6
- 20 LAU **alem[pi*
**osoittaa alas kohti huoneen lattiaa->*
- 21 TAN [*kasissa +joo*
+lopettaa osoittamisen ja nyökkää
- 22 MAX (*---[-)*
- 23 LAU [*^alempi *kasi*
**lopettaa osoittamisen, nyökkää ja*
kääntää katseen kohti Maksimia->
max ^asettelee lankun vasten seinän alaosa->
- 24 **(~2.0)*
*lau *ottaa askeleen oikealle->*
- 25 LAU **joo mut pelkästään ^ylhäältä=*
*->*osoittaa Maksimia ja sitten ylös, katse Maksimissa->*
max ^nousee ylös ->
- 26 TAN *=joo=*
- 27 MAX *=(^ylhäälttä)*
^osoittaa seinän yläosa horisontaalisesti oikealta vasemmalle->
- 28 LAU [**okei*
*->*katse puhelimeen->*
- 29 TAN [*ää*

Tanja vahvistaa tämän ymmärryksen *joo*-partikkelilla (r. 26). Maksim osoittaa kohti seinän yläosaa ja toistaa ”ylhäältä” (r. 27), mikä tässä sekventiaalisessa kontekstissa näyttäisi myös vahvistavan Laurin juuri esittämää ymmärrystä. Lauri vastaanottaa tämän *okei*-partikkelilla ja kääntää katseen puhelimeensa käsitellen näin tilannetta valmiina.

Maksim nostaa laudan seuraavaksi ylös ja asettaa sen horisontaalisesti vasten seinän yläosaa (r. 30). Lauri nostaa katseensa puhelimesta, kun lauta kuuluu osuvan seinään, ja rekisteröi tämän uuden näyttämisen sanomalla ”*njoo*”. Maksim osoittaa vielä kolmea täsmällistä kohta laudan alla ja Lauri nyökkää (r. 32, kuva 8).

Tähän mennessä tilanteessa on siis näytetty, mikä ongelma on, ja selvitetty, että samanlainen ongelma on myös alemmassa kerroksessa. Tanjan roolina on ollut fasilitoida tilannetta: hän on kehystänyt Maksimin toiminnan näyttämiseksi ja välittänyt Laurille tiedon siitä, että ongelma ei rajoitu vain tähän kerrokseen. Tämä tieto perustuu todennäköisesti Maksimin ja Tanjan aikaisempiin keskusteluihin. Suoranaista kääntämistä kieleltä toiselle tässä tilanteessa ei vielä ole tapahtunut. Seuraavaksi Maksim ottaa laudan pois seinältä ja kääntyy Tanjan puoleen sanoen venäjäksi ”ja kahdeksas myös” (r. 33). Tämän jälkeen Tanjan tehtäväksi tulee kääntää Maksimin puhetta Laurille.

- 33 MAX и ^восьмой тоже
ja kahdeksas myös
^kääntyy Tanjaa kohden, ottaa muutaman askeleen taaksepäin
ja osoittaa alapäin oikealla kädellä->
- 34 TAN a?
mitä
- 35 MAX вось [мой
kahdeksas
- 36 TAN [я сказала
minä sanoin
- 37 MAX a
ok
- 38 MAX ^и там кухни, (.) [они (--)
ja keittiöt ne
->^pysähtyy, katse Tanjaan->
- 39 TAN [a

- 40 TAN +кухню#
keittiö
+osoittaa oikealle ->
kuv #kuva8
- 41 *(.)+
lau **vilkaisee kohti Tanjan osoitusta->*
tan *+lopettaa osoittamisen*
- 42 MAX Да*
kyllä
lau *->*kääntää katseensa Maksimiin->*
- 43 TAN кто *сказал.
kuka sanoi
lau *-> *vilkaisee Tanjaan->*
- 44 MAX а ^*я не знаю [(--)
en tiedä
^ottaa toisen askeleen taakse päin ja alkaa kääntyä vasemmalle->
lau **katse takaisin Maksimiin->*
- 45 TAN [(--)

Maksimille venäjäksi ”mene näyttämään” (r. 46). Maksim alkaa kävellä kohti keittiötä Lauri perässään. Tanja seuraa heitä muutaman askelen verran ja sanoo Laurille suomeksi ”ja siellä on keittiössä myös vinossa hän näyttää” (r. 48). Lauri on siis jo ymmärtänyt Tanjan ja Maksimin fyysisestä toiminnasta, että tarkoituksena on siirtyä toiseen tilaan, mutta Tanjan suomenkielinen tiivistys edellä käydystä keskustelusta täsmentää Laurille, mitä maalarit haluavat Laurin näkevän ja missä. Maksim ja Lauri kävelevät peräkkäin keittiöön ja keittiössä Maksim jälleen näyttää Laurille, miten seinä on vinossa. Näyttämisen jälkeen Lauri sanoo Maksimille ilmoittavansa asiasta toiselle työnjohtajalle.

Kokonaisuutena esimerkki havainnollistaa, miten kompleksinen vuorovaikutus-tilanne kielenvälitystilanne on. Tanja on vuorovaikutuksen fasilitaattori, jonka rooli ei rajoitu vain siihen, että hän välittää viestiä venäjämästä suomeksi. Hän on kutsunut Laurin paikalle ja kertonut hänelle ongelmasta puhelimesta. Tässä tilanteessa hän organisoii vuorovaikutusta Laurin ja Maksimin välillä niin, että Lauri pääsee perille ongelman laadusta. Kielestä toiselle kääntämistä tarvitaan siinä vaiheessa, kun ongelma on saatu selville ja on tarpeen kertoa samankaltaisesta ongelmasta myös toisessa paikassa.

On aiheellista kysyä, miksi tilanteessa ei menetellä niin, että Tanja itse näyttäisi ongelman. Hän tietää ongelman laadun ja voisi varmasti itsekin näyttää sen Laurille. On todennäköistä, että Maksim on mukana tilanteessa ennen kaikkea siksi, että hän on huomannut seinässä olevan ongelman. Tanja ei siis voi esittää Maksimin havaintoa omanaan, vaikka hänellä on ne resurssit, joita ongelmasta viestimiseen vaaditaan. Tanjaa ei välttämättä tarvittaisi, jos Maksim osaisi paremmin suomea ja voisi selvittää tilanteen kahden kesken Laurin kanssa. Toisaalta rakennustyössä vakiintunut toimintamalli ohjaa siihen, että viestit kulkevat työryhmien johtohenkilöiden, nokkien, kautta, joilla näin ollen on tieto kaikesta siitä, mikä meneillään olevassa projektissa on aiheuttanut haasteita.

Otteessa havainnollistuu myös se, miten kielenvälityshetki katkaisee erityisesti Tanjan meneillään olevan maalaustyön. Kielenvälitykseen todennäköisesti meneekin erityisesti työryhmien nokkien työaika. Toisaalta on tärkeä huomata myös se, että tässä analysoitu tilanne ei motivoitu ainoastaan kielitaidossa olevien epäsymmetrioiden takia. Kyse ei siis ole ainoastaan siitä, että ongelmaa ei voisi raportoida puhelimesta kielitaidon puutteiden takia, vaan ote havainnollistaa ongelman olevan laadultaan sellainen, että työnjohtajan täytyy se nähdä. Laurin läsnäolo juuri tässä

tilanteessa on siis motivoitu sillä, että hän voi itse nähdä seinän vinouden ja dokumentoida sen kuvia ottamalla. Näkeminen ja erityisesti ”ammatillinen näkeminen” (*professional vision*, Goodwin 1994) on olennainen osaa rakennusalan osajien ammattitaitoa. Työjohtajan on itse nähtävä ongelma, jotta hän voi tehdä omat päätelmänsä siitä, mikä ongelma on ja miten sitä tulee lähteä korjaamaan.

Esimerkkikatkelman yksityiskohtainen analyysi havainnollistaa, että kielenvälitys on kompleksinen ilmiö, johon vaikuttavat sekä mikrotason tekijät, eli esimerkiksi yksilöiden kielitaidot, että makrotaso eli se, miten vuorovaikutus työmaalla organisoituu ja ketkä nähdään eri vuorovaikutustilanteiden oikeutettuina osallistujina. On siis mahdollista, että Tanja osallistuisi tässä kuvattuun tilanteeseen myös siinä tapauksessa, että Maksimin olisi vaivatonta kertoa ongelmasta Laurille suomeksi.

Pohdinta

Olemme tässä artikkelissa tarkastelleet kielenvälitystä monikielisessä rakennustyössä. Tavoitteenamme oli tuoda näkyväksi rakennustyölle ominaista kielityötä sekä analysoida, miksi kielenvälitystä tarvitaan ja miten se tapahtuu. Työpäiväkirjaotteita esittämällä olemme osoittaneet, että kielenvälitys on rakennustyössä arkipäiväistä ja usein välttämätöntä, jotta esimerkiksi ohjeet työhön saadaan välitettyä. Kielenväittäjänä toimivat usein työnjohtajat ja työryhmien johtajat, mutta tilanteisesti myös sellaiset paikalla olevat muut työntekijät, joilla tiedetään olevan soveltuva kielitaito.

Esittämämme mikrotason analyysi havainnollisti, miten kompleksinen kielenvälitystilanne on: se vaatii valmistelua ja hienovaraista osallistumiskehikon säätelyä vuorovaikutustilanteen fasilitoijalta eli kielenvälittäjältä. Havainnollistimme myös, miten kielenvälitystilanteeseen voi liittyä niin aiemmin saadun tiedon välittämistä kuin sanotun välittämistä kieleltä toiselle itse tilanteessa. Menetelmällisesti tutkimuksemme täydentää olemassa olevaa suorittavan työn monikielisyyden tutkimusta, joka perustuu pitkälti haastatteluaineistoihin ja etnografiseen havainnointiin (ks. esim. Goncalves & Kelly-Holmes 2021).

Suorittavassa työssä korostuu ajatus siitä, että olennaista on tulla ymmärretyksi, ja aiemmassa tutkimuksessa on tehty havaintoja siitä, että työntekijät oppivat helposti esimerkiksi työhön liittyvää sanastoa. Yleisempää kielitaitoa työssä ei kuitenkaan välttämättä opi, ellei itse ole valmis investoimaan oppimiseen (ks. Svennevig

2018, Kraft 2020, Lilja & Tapaninen 2022). Kielenvälitys on yksi tekijä, joka vaikuttaa siihen, että kaikille työntekijöille paikallisen kielen oppiminen ei ole välttämätöntä eikä oppimiseen panostaminen välttämättä ole kannattava investointi esimerkiksi vierastyöläisille, jotka työskentelevät täällä ehkä vain vähän aikaa (Pennycook 2021, Söderlundh & Keevallik 2023). Kielenvälitys voi poistaa ulkomaalaistaustaisilta työntekijöiltä sekä tarpeen että mahdollisuuden harjoitella paikallista kieltä osana työtehtäviä. Paikallisen kielen osaaminen on usein tärkeä avain työssä etenemiseen (ks. esim. Lønsmann & Kraft 2018b), ja esimerkiksi työryhmän johtajaksi voikin päästä kielitaidon ansiosta. Kielenvälityksen voi siis nähdä estävän kielen oppimista ja vaikeuttavan työuralla etenemistä. Toisaalta kielenvälitystilanteen mikrotason analyysi osoitti, että kielen- ja tiedonvälitystilanteet voivat toimia mahdollisuutena osallistua monikieliseen toimintaan, jossa käytetään myös paikallista kieltä ja jossa oma ammattitaito tulee esiin kehollisen osallistumisen kautta.

Tässä esittämämme analyysi on osoittanut, että rakennustyön tiedonvälitystä säätelevät myös rakennustyön tehokkaaseen ja turvalliseen järjestymiseen tähtäävät hierarkkiset toimintatavat. Useamman ihmisen osallistuminen tilanteisiin, joissa käydään läpi rakennustyössä vastaan tulleita ongelmia, motivoituu kielitaidon lisäksi myös heidän ammatillisten rooliensa perusteella. Ongelman havainneella työntekijällä on tarkin tieto ongelman laadusta ja laajuudesta, ryhmänjohtaja välittää tiedon ongelmasta työnjohtajalle, ja työnjohtaja arvioi, kenelle tieto viedään eteenpäin, jotta se voidaan korjata. Suorittavan työn kielikäytänteiden tutkimuksessa tarvittaisiinkin enemmän työtilanteita yksityiskohtaisesti analysoivaa tutkimusta, jotta olisi mahdollista ymmärtää, miten kielenkäyttö ja kielenkäyttötarpeet ovat tosiasiallisesti yhteydessä työn organisointiin, työntekijöiden ammatillisiin rooleihin sekä heidän tilanteisiin osallistujaroleihinsa ja tilanteessa relevanttiin tietämiseen ja osaamiseen (ks. myös Lilja & Piirainen-Marsh 2025). Tällainen tutkimus on tarpeen työelämän koko ajan monikielistyessä. Yksioikoiset näkemykset siitä, että kaikkien tarvitsisi aina osata paikallista kieltä tai että ratkaisu monikielisyuden haasteisiin on siinä, että työyhteisön kieli vaihdetaan englantiin, palvelevat yleensä vain tällaisten vaatimusten esittäjien etuja eivätkä perustu työn arjen todellisuuden ymmärtämiseen.

Tutkimuksemme on ollut videoetnografinen ja rajoittunut laadullisen luonteensa vuoksi muutamalta isolta rakennustyömaalta kerätyn aineiston analyysiin. Laajempi ja useammalta eri työmaalta kerätty aineisto mahdollistaisi kielenvälitystilanteiden kokonaisvaltaisemman analyysin. Tärkeää olisi analysoida kokonaisuutena niitä

vuorovaikutusketjuja, joita kielenvälitystilanteiden ympärille syntyy: miten ongelmasta viestiminen esimerkiksi etenee työntekijöiltä työryhmien johtohenkilöiden kautta alihankintayritysten johtajille ja edelleen työmaan johdolle ja mahdollisesti takaisin, ja miten täsmällisesti merkitykset tällaisissa viestiketjuissa välittyvät. Jatkotutkimuksessa olisi erittäin tärkeää selvittää myös sitä, missä määrin kielenvälityksessä käytetään apuna käännoistyökaluja ja miten näiden käyttö edesauttaa yhteisen ymmärryksen syntyä tai mahdollisesti aiheuttaa ymmärtämisen ongelmia.

Kirjoittajat

Hanna-Ilona Härmävaara

FT, yliopisto-opettaja, Tampereen yliopisto
hanna-ilona.harmavaara@tuni.fi

Niina Lilja

FT, professori (asiantuntijaviestintä), Tampereen yliopisto
niina.lilja@tuni.fi

Kirjoittajien kontribuutiot

Molemmat kirjoittajat ovat osallistuneet analyysin tekemiseen ja artikkelin kirjoittamiseen.

Rahoitus

Tutkimusta on rahoittanut Suomen Akatemia (päätos 332470).

Kirjallisuus

Dijkstra, B. (2023) Multilingual Communication Strategies in the Workplace: An Ethnographic Study of Practices and Ideologies in Logistics. Väitöskirja, University of Groningen.

GLO-LO (2025) = <https://projects.tuni.fi/glo-lo/>

- Goldstein, T.** (1996) Two languages at work: Bilingual life on the production floor. Mouton de Gruyter.
- Gonçalves, K.** (2020a) Managing people with language: language policy, planning and practice in multilingual blue-collar workplaces. *Language Policy* 19, 327–338. <https://doi.org/10.1007/s10993-020-09553-1>
- Gonçalves, K.** (2020b) “What the fuck is this for a language, this cannot be Deutsch?” Language ideologies, policies, and semiotic practices of a kitchen crew in a hotel restaurant. *Language Policy* 19, 417–441. <https://doi.org/10.1007/s10993-020-09558-w>
- Gonçalves, K., & Kelly-Holmes, H.** (toim.) (2021) *Language, Global mobilities, Blue-Collar Workers and Blue-Collar Workplaces*. Routledge.
- Gonçalves, K., & Schluter, A.** (2017) “Please do not leave any notes for the cleaning lady, as many do not speak English fluently”: Policy, power, and language brokering in a multilingual workplace. *Language Policy*, 16(3), 241–265. <https://doi.org/10.1007/s10993-016-9406-2>
- Goodwin, C.** (1994) Professional Vision. *American Anthropologist*, 96(3), 606–633. <http://www.jstor.org/stable/682303>
- Haakana, M.** (2011) ”Mitä” ja muut avoimet korjausaloitteet. *Virittäjä*, 115(1), 36–67.
- Harjunpää, K.** (2017) *Translatory practices in everyday conversation: Bilingual mediating in Finnish–Brazilian Portuguese interaction*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto.
- Harjunpää, K.** (2021) Language brokering and differentiate opportunities for participation. *Calidoscópico, São Leopoldo*, 19(2): 152–173. <https://doi.org/10.4013/cld.2021.192.01>
- Heller, M.** (2008) Doing ethnography. Teoksessa L. Wei & M. Moyer (toim.) *Blackwell guide to research methods in bilingualism and multilingualism* (s. 249–262). Oxford: Blackwell.
- Heritage, J.** (1984) *Garfinkel and Ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.
- Holmes, J., & Woodhams, J.** (2013) Building interaction: The role of talk in joining a community of practice. *Discourse & Communication*, 7(3), 275–298. <https://doi.org/10.1177/1750481313494500>
- Hovens, D.** (2021) Language policy and linguistic landscaping in a contemporary blue-collar workplace in the Dutch–German borderland. *Language Policy*, 20(4), 645–666. <https://doi.org/10.1007/s10993-020-09572-y>

- Hovens, D.** (2023) Breakdowns and assemblages: Including machine–actants in sociolinguistic ethnographies of blue–collar work environments. *Journal of sociolinguistics*, 27(1), 3–23. <https://doi.org/10.1111/josl.12565>
- Härmävaara H.-I.** (2022) Building the Bridge in Interaction. Receptive Multilingualism among Finnish and Estonian Speakers. Väitöskirja, Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-7921-0>.
- Härmävaara, H.-I. & Lilja, N.** (2023) Monikieliset käytänteet ja suomen kieli fyysisessä työssä: esimerkkinä rakennusala. *Kielikello* 2/2023. Luettavissa osoitteessa: <https://www.kielikello.fi/-/monikieliset-ky%C3%A4yt%C3%A4nteet-ja-suomen-kieli-fyysisess%C3%A4-ty%C3%B6ss%C3%A4>.
- Kahlin, L., Keevallik, L., Söderlundh, H. & Weidner, M.** (2022) Translanguaging as a resource for meaning-making at multilingual construction sites. *Multilingua*, 41(3), 261–280. <https://doi.org/10.1515/multi-2021-0125>
- Kolehmainen, L., Koskinen, K., & Riionheimo, H.** (2015) Arjen näkymätön kääntäminen: Translatoisen toiminnan jatkumot. *Virittäjä*, 119(3).
- Kraft, K.** (2017) Constructing migrant workers. Multilingualism and communication in the transnational construction site. Väitöskirja, Oslo University.
- Kraft, K.** (2020) Trajectory of a language broker: between privilege and precarity. *International Journal of Multilingualism*, 17(1), 80–96. <https://doi.org/10.1080/14790718.2020.1682256>.
- Lilja, N., L. Eilola, A.-K. Jokipohja & T. Tapaninen** (Eds.) (2022) Aikuiset maahanmuuttajat arjen vuorovaikutustilanteissa: Suomen kielen oppimisen mahdollisuudet ja mahdottomuudet. Vastapaino.
- Lilja, N. & Piirainen-Marsh, A.** (2025) Manual Know-How in Interaction. *Language & Communication*, 102, 50–56.
- Lilja, N., & Tapaninen, T.** (2019) Suomen kielen käyttämisen ja oppimisen mahdollisuudet ammatillisen oppilaitoksen rakennusalan vuorovaikutustilanteissa. *Puhe ja Kieli*, 39(1), 69–98. <https://doi.org/10.23997/pk.74506>
- Lilja, N., & Tapaninen, T.** (2022) Raksalla suomea oppimassa: ymmärtämisen helppous, muistamisen vaikeus ja legenda kirjoittavasta opiskelijasta. Teoksessa N. Lilja, L. Eilola, A.-K. Jokipohja, & T. Tapaninen (toim.), *Aikuiset maahanmuuttajat arjen vuorovaikutustilanteissa: Suomen kielen oppimisen mahdollisuudet ja mahdottomuudet* (s. 121–148). Vastapaino.

- Lønsmann, D. & Kraft, K.** (2018a) Language in Blue-Collar Workplaces. Teoksessa B. Vine (toim.), *The Routledge Handbook of Language in the workplace* (s. 169–180). New York, NY: Routledge.
- Lønsmann, D. & Kraft, K.** (2018b) Language policy and practice in multilingual production workplaces. *Multilingua*, 37(4), 403–427. <https://doi.org/10.1515/multi-2017-0088>.
- McAll, C.** (2003) Language dynamics in the bi- and multilingual workplace. Teoksessa R. Bayley & S. Schecter (toim.), *Language Socialization in Bilingual and Multilingual Societies* (s. 235–250). Bristol: Multilingual Matters.
- McLaughlin M.** (2021) “Tant qu’ils comprennent” Mobile workers and the Language Ideologies of Resource Extraction. Teoksessa Gonçalves, K., & Kelly-Holmes, H. (toim.), *Language, Global mobilities, Blue-Collar Workers and Blue-Collar Workplaces* (s. 49–72). Routledge.
- Mondada, L.** (2012) The conversation analytic approach to data collection. J. Sidnell & T. Stivers (Eds.), *The Handbook of Conversation Analysis* (s. 32–56). London: Wiley-Blackwell.
- Mondada, L.** (2018) Multiple Temporalities of Language and Body in Interaction: Challenges for Transcribing Multimodality, *Research on Language and Social Interaction*, 51(1), 85–106. <https://doi.org/10.1080/08351813.2018.1413878>
- Mondada, L.** (2019) Contemporary issues in conversation analysis. Embodiment and materiality, multimodality and multisensoriality in social interaction. *Journal of Pragmatics* 145, 47–62. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2019.01.016>
- Mondada, L. s.a.** Conventions for multimodal transcription.: <https://www.lorenzamondada.net/multimodal-transcription>
- Pennycook, A.** (2021) Blue-Collar Work and Multilingualism. “C’est Tough”. Teoksessa Gonçalves, K., & Kelly-Holmes, H. (toim.). *Language, Global mobilities, Blue-Collar Workers and Blue-Collar Workplaces* (s. 224–236). Routledge.
- Pennycook, A., & Otsuji, E.** (2015) *Metrolingualism: Language in the City*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315724225>
- Pilke, N., Kolehmainen, L., & Penttilä, E.** (2015) Luonnollinen kääntäminen, kielenvälitys, ad hoc -tulkkaus? Terminologinen näkökulma käännöstiiteen reuna-alueille. *Virittäjä*, 119(3).

- Piller, I. & Lising, L.** (2014) Language, employment, and settlement: Temporary meat workers in Australia. *Multilingua*, 33(1-2), 35–59. <https://doi.org/10.1515/multi-2014-0003>
- Saari, T., Koivunen, T., Pyöriä, P. & Melin, H.** (2021) Ammattiylpeyden kokeminen ja toiminnan rationaalisuus suorittavassa työssä. *Sosiologia* 3, 235–252.
- Schümchen, N., & Lilja, N.** (2024) ‘No trash – do not touch’: Handwritten textual objects at a construction site. *Discourse & Communication*. <https://doi.org/10.1177/17504813241240394>
- Strömmer, M.** (2017) Mahdollisuuksien rajoissa: neksusanalyysi suomen kielen oppimisesta siivoustyössä. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7265-3>
- Strömmer, M.** (2021) In the name of security: Governmentality apparatus in a multilingual mine in Arctic Finland. *Journal of Sociolinguistics*, 25, 217–234. <https://doi.org/10.1111/josl.12458>
- Svennevig, J.** (2018) “What’s it called in Norwegian?” Acquiring L2 vocabulary items in the workplace. *Journal of Pragmatics* 126, 68–77.
- Söderlundh, H., & Keevallik, L.** (2023) Labour mobility across the Baltic Sea: Language brokering at a blue-collar workplace in Sweden. *Language in Society*, 52(5), 783–804. doi:10.1017/S0047404522000392
- Rakennusteollisuus** (2023) Rakennusteollisuuden työvoimakysely 2023. Haettu 18.3.2025 osoitteesta <https://rt.fi/tietoa-alasta/tilastot-ja-suhdanteet/tyovoimakysely/>
- Theodoropoulou, I.** (2020) Blue-collar workplace communicative practices: a case study in construction sites in Qatar. *Language Policy* 19, 363–387 (2020). <https://doi.org/10.1007/s10993-019-09518-z>
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A.** (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Liite 1: Litteraatiomerkit

Puheen litteroinnissa käytetyt merkit on selitetty alla. Kehollisen toiminnan litteroinnissa on käytetty Mondadan kehittämiä konventioita. Ks. Mondada, L. (s.a.) Conventions for multimodal transcription.: <https://www.lorenzamondada.net/multimodal-transcription>

[päällekkäispuhunnan alku
]	päällekkäispuhunnan loppu
=	kaksi puhunnosta liittyy toisiinsa tauotta
(.)	mikrotauko: 0.2 sekuntia tai vähemmän
(0.5)	mikrotaukoa pidempi tauko: pituus sekunnin kymmenesosina
.	laskeva intonaatio
,	tasainen intonaatio
?	nouseva intonaatio
↑	seuraava jakso lausuttu ympäristöä korkeammalta
↓	seuraava jakso lausuttu ympäristöä matalammalta
kyllä	painotus
>kyllä<	nopeutettu jakso
<kyllä>	hidastettu jakso
ky::llä	äänteen venytys
°kyllä°	hiljaista puhetta
KYLLÄ	koväänistä puhetta
hh(h)h	uloshengitys tuotettu nauraen
kyl(h)lä	voimakas hengitys sanan sisällä, yleensä nauraen puhuttaessa
heh he	naurua
ky-	sana jää kesken
(kyllä)	epävarmasti kuultu jakso
(-)	sana josta ei saa selvää
(--)	pidempi jakso josta ei saa selvää